

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE DIN BIHOR ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914—1918)

de
IOAN FLEISZ

În perioada premergătoare declanșării războiului imperialist, spiritul revoluționar a cuprins și Bihorul¹. Politica „catastrofală” a claselor dominante maghiare a agravat situația generală și a provocat creșterea nemulțumirilor. Problemele multiple ce sălășluiau în societate îi frământau adânc pe socialiștii orădeni, care în luna martie 1914 înaintează Consiliului municipalității un *memoriu* în privința măsurilor necesare pentru limitarea șomajului și a altor greutăți. Memoriul este acceptat și se acordă de către Consiliu suma de 10 000 coroane, pentru ajutorarea șomerilor. În schimb, o serie de puncte ale memoriului nu sînt satisfăcute decît parțial². Asistăm acum și la o extraordinară ascuțire a contradicțiilor de clasă. Astfel, la începutul lunii aprilie 1914 intră în grevă croitorii din Oradea³. Ei cer ziua de muncă de 8 ore și salarii de 8 coroane pe zi. Patronii recurg la excluderea celor 200 de muncitori, pentru a-i sili să accepte în continuare vechiul contract colectiv.

Croitorii nu sînt dispuși să cedeze, ei beneficiind și de ajutoare primite de la organizația lor centrală. După cinci zile de grevă, tratativele dintre patroni și angajați se încheie cu semnarea unui nou contract colectiv, valabil pentru 3 ani. În contract se stipulează că „în atelierele mari se va plăti 5—8 coroane pe zi, iar în cele mici 5—7 coroane. Croitorii particulari primesc zilnic 8 coroane și, în fine, croitoresele dobîndesc o mărire a salariului cu 20%”⁴. Ziua de muncă de 8 ore nu se mai pomeneste în contract, ideea fiind probabil abandonată pentru moment. La sfîrșitul lunii aprilie remarcăm o nouă grevă la o carieră de balast a Fabricii de Căramidă și Țigla din Oradea, unde muncitorii refuză munca

¹ Pentru întreaga evoluție anterioară a mișcării muncitorești din Bihor vezi pe larg: I. Fleisz, *Noi date despre apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești din Bihor (1800—1890)*, în *Crisia*, 1983, p. 183—192; Idem, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești și socialiste din Bihor la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1890—1900)*, în *Crisia*, 1984, p. 63—74; Idem, *Aspecte din mișcarea muncitorească și socialistă din Bihor în perioada 1901—1907*, în *Crisia*, 1985, p. 159—169; Idem, *Momente din istoria mișcării muncitorești și socialiste din Bihor în preajma primului război mondial (1908—1913)*, în *Crisia*, 1986, p. 319—327.

² Arhivele Statului Oradea (în continuare: Arh. St. Or.), *fond Primăria municipiului Oradea*, Inv. 142, dos. 23, f. 1—3.

³ *Ibidem*, dos. 227, f. 16.

⁴ *Nagyvárad*, 2—7 aprilie 1914.

și cer sporirea salariului⁵. Situația economică și socială a determinat intensificarea acțiunilor de masă purtate în favoarea ameliorării condițiilor generale și pentru limitarea consecințelor grave cauzate de defecțiunile orînduirii capitaliste. Ca ripostă la o asemenea situație este organizat, la Oradea, un mare miting în aprilie 1914, din inițiativa P.S.D. din localitate. Sesizăm faptul că pentru prima dată este prezent la o asemenea întrunire delegatul Consiliului orășenesc. Dintre cei adunați se aud glasuri care proclamă: „Ne-am dezobișnuit de a mîncă!“, „Vrem să muncim!“ Președintele adunării populare, Sichermann M., face cunoscut scopul acesteia: „de a discuta situația apăsătoare a muncitorilor, care, datorită lipsei îndelungate a posibilităților de muncă, se agravează tot mai mult“⁶. Vorbitorul atrage atenția autorităților orășenești că „nu numai cu ajutoare să încerce să asigure traiul muncitorilor, ci să ofere posibilități permanente de muncă“. Pelle I. dovedește cît de mare era numărul șomerilor și arată anomaliile existente, declarînd că „muncitorimea are nevoie de muncă și nu de pomană“. Delegatul Consiliului orășenesc îi asigură pe cei prezenți, că din partea acestuia se va face totul pentru a se micșora șomajul, dar aceste promisiuni rămîn, ca de obicei, doar simple fraze aruncate în vînt⁷.

În condițiile pericolului tot mai evident al războiului, proletariatul orădean organizează, cu elan sporit, acțiunile dedicate zilei de 1 Mai. Sărbătorirea începea cu o demonstrație de protest, muncitorii defilînd pașnic pe străzile orașului, cu lozinci care cereau dreptul de vot universal și libertatea presei. La adunarea populară, cei de față au ascultat discursul ținut de dr. Ágoston Péter, profesor la Academia de Drept din Oradea, care arăta eronat că „țelul proletariatului nu este să-și realizeze ideile sale printr-o revoluție sîngeroasă, ci fără vărsare de sînge“. Asemenea idei reformiste erau larg vehiculate — atunci — în cadrul intelectualității cu vederi democratice. Apoi, se arăta just că „muncitorimea trebuie să se adune în număr mare la fiecare 1 Mai, pentru a-și demonstra forța cu care poate să obțină și prin violență drepturile sale“. În continuare, în discurs apare o nouă idee oportunistă, vorbitorul subliniind că „pe tot globul terestru social-democrația se străduiește să mențină pacea socială“⁸. Prelegerea se termina cu prezentarea situației șomerilor, precizînd, totodată, că dreptul de vot universal trebuie extins atît la bărbați, cît și la femei. Acest discurs, deși conținea o serie de idei străine de teoriile revoluționare ale marxismului, a încurajat afirmarea proletariatului bihoorean ca o importantă forță politică a vremii.

La sfîrșitul lunii mai apare un nou conflict de muncă între muncitorii tîmplari și patronii lor, ivit cu ocazia expirării contractului colectiv pe care nici una din cele două părți n-a vrut să-l reînnoiască în vechea formă. În cursul tratativelor, patronii sînt gata totuși să încheie noile contracte în condițiile celui vechi, dar muncitorii revendică scurtarea zilei de lucru. Nu se ajunge la o înțelegere, căci discuțiile sînt amîinate de repetate ori și, în felul acesta, greva se prelungește⁹. În același timp se intensifică mișcarea de eliberare națională a românilor din Bihor, în special în plasa

⁵ Arh. St. Or., *loc. cit.*, f. 1—2.

⁶ *Nagyvárad*, 3 aprilie 1914.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, 3 mai 1914.

⁹ *Ibidem*, 27 mai și 5 iunie 1914.

Beiuș, unde „în cadrul discuțiilor din sinul populației agricole a apărut ideea unei intervenții române, a unei mișcări de eliberare națională”¹⁰.

Izbucnirea războiului imperialist a avut urmări dezastruoase asupra situației maselor proletare. Acestea se manifestau, printre altele, în: creșterea prețurilor, scăderea salariului real, scumpirea vieții, șomaj, militarizarea întreprinderilor, creșterea exploataării, prelungirea zilei de muncă, lipsa de muncă etc. Războiul a avut consecințe dintre cele mai grave și în privința intensificării asupririi naționale. Sînt interzise întrunirile publice și adunările populare, chiar și cele culturale. Toate acestea au dus la ascuțirea la maximum a contradicțiilor sociale și naționale și la adîncirea extremă a crizei politice a sistemului dualist. În aceste condiții, muncitorimea continuă neabătut lupta sa, îmbinînd formele de luptă mai puțin active (memorii, sabotaje, boicotări) cu cele mai energice (demonstrații, manifestații, adunări și mitinguri, greve prelungite și greve generale). Un mare neajuns îl constituia faptul că, conducerea P.S.D.U., situîndu-se la remorca partidelor burgheze, sprijinea războiul imperialist, preluînd astfel exemplul altor partide social-democrate din cadrul Internaționalei a II-a, ajunsă la faliment. Conducerea P.S.D.U. s-a situat pe o linie social-șovină, aprobînd lozincă lansată de clasele exploatare: „Salus belli suprema lex!” (Succesul războiului, lege supremă!). Sindicatele, de asemenea, se situau pe poziția „păcii sociale”, renunțînd la acțiunile greviste. Acest lucru îi priva pe muncitori de organizații puternice și stabile și, drept urmare, numărul muncitorilor din sindicate scade la jumătate. Opoziția de stînga, care se naște în cadrul mișcării social-democrate împotriva oportuniștilor, s-a manifestat și în cadrul organizațiilor muncitorești din Bihor. Acțiunea lor reprezenta un valoros indiciu al poziției și tacticii revoluționare pe care s-au situat elementele proletare din organizațiile bihorene. Muncitorimea călătă în condițiile grele existente se maturizează și se ridică violent contra continuării războiului imperialist.

Anul 1915 nu aduce schimbări esențiale. Dintre inițiativele pornite se impune cea din 12 ianuarie, cînd P.S.D. din Oradea a înaintat un apel către Consiliul orășenesc despre situația șomerilor. În apel se arată că la 1 ianuarie 1915 existau la Oradea 1363 de șomeri. Pentru îmbunătățirea situației, social-democrații orădeni solicită din partea orașului următoarele: 1) orașul să asigure posibilități de angajare în lucrări publice; 2) pentru împiedicarea speculei, orașul să se aprovizioneze de la producători; 3) să se înființeze brutării și măcelării în administrație proprie; 4) poliția să ia măsuri împotriva anarhiei din piețe; 5) orașul să înființeze o cantină publică¹¹. Aceste propuneri urmăreau ridicarea standardului de viață al maselor lucrătoare. Se mai remarcă faptul că conducătorii P.S.D. din Oradea n-au sesizat cauzele complexe ale șomajului, care rezidau în tradițiile interne ale capitalismului, și au crezut că problemele pot fi rezolvate cu niște măsuri luate „de sus”. Tot pentru asigurarea traiului se ridică și măcelarii din Oradea, care au mari greutăți, datorită proliferării speculei¹². În perioada următoare, activitatea muncitorilor a fost stînjinită de concentrările masive, iar munca sindicatelor a fost paralizată în mare măsură, fapt demonstrat și de sărbătorirea mult mai discretă a zilei

¹⁰ Arh. St. Or., fond Prefectura jud. Bihor, Inv. 25, dos. 2/1914, f. 14—15.

¹¹ Idem, fond Primăria municipiului Oradea, Inv. 142, dos. 1006; Nagyvárad, 12 ianuarie 1915.

¹² Nagyvárad, 26 septembrie 1915.

de 1 Mai în anii 1915—1916 —, aceasta izvorînd și din renunțarea oficială a P.S.D.U. și a sindicatelor. În anii 1915—1916, P.S.D. din Oradea a organizat numeroase adunări. „Și prin aceasta au pus în mișcare noi pături, ca să se deștepte din activitatea lor de pînă acum, așa de exemplu pe funcționarii particulari și îndeosebi pe croitorese, care au suferit din cauza celei mai mari stricteți militare și a reducerii salariilor”¹³.

În 1916 împotrivirea clasei muncitoare față de politica trădătoare a capitaliștilor începe să se manifeste cu mai multă vehemență, deși degringolada provocată de politica oportunistă a conducerii centrale persista în continuare. În acest an reține atenția doar acțiunea căruțașilor din Oradea, de o amploare mai redusă. Căruțașii se plîng de cîștig puțin și de lipsa ovăzului pentru caii lor, cerînd ca orașul să asigure procurarea acestuia, pentru că în caz contrar ei sînt nevoiți să înceteze munca și să intre în grevă¹⁴. Mizeria atingea un nivel care se apropie de tragedie, în multe localități existînd numai pîine de mîlai, iar scumpetea, combinată cu specula, a făcut ca bunurile de consum de primă necesitate să fie inaccesibile pentru cei care le solicitau. Această situație gravă a dus la ascuțirea pînă la paroxism a contradicțiilor de clasă. Înrautățirea generală a situației economice, sociale și politice crease o puternică efervescență revoluționară în toată Transilvania, din care se detașează puternicele greve și demonstrații din Valea Jiului, de la Reșița, Oradea, Hunedoara, Cluj și alte localități¹⁵.

În acest context, anul 1917 — care se înscrie în aceeași coordonată a afirmării viguroase a dreptului muncitorilor la o viață mai dreaptă și mai bună — reprezintă o adevărată cotitură în evoluția mișcării muncitorești din Bihor. Începînd cu primăvara 1917 voința de luptă a muncitorilor se manifestă cu o forță mereu sporită. Crește numărul membrilor din sindicate și se organizează multe acțiuni de masă și mișcări revendicative. Tot acum, se deșteaptă din inactivitate noi pături sociale, iar femeile, care încep să înțeleagă tot mai mult rostul lor în societate, se pronunță mai ferm pentru extinderea dreptului de vot și pe seama lor¹⁶. În acest an, pentru prima dată de la izbucnirea războiului, ziua de 1 Mai este sărbătorită deschis în toată Transilvania. Muncitorii orădeni participă frecvent la adunări împreună cu partidele burgheze, cu scopul obținerii unor drepturi democratice, totuși în condițiile dificile existente, folosirea tuturor pîrghiilor posibile pentru impunerea în atenția autorităților a revendicărilor lor poate fi considerată ca un act pozitiv. Cu prilejul zilei de 1 Mai 1917, P.S.D. din Oradea lansează o chemare către muncitori cu următorul text: „Către populația Oradei! Muncitori! Tovarăși! Proletariatul lumii în acest an vrea să sărbătorească cu un și mai mare entuziasm decît cel obișnuit ziua de 1 Mai!... Nici populația Oradei nu poate să rămînă într-o contemplare inactivă a mișcării creatoare de viitor. Cel puțin cu masa noastră și cu cuvintele noastre de protest să participăm la agitația pornită pentru pacea mondială. La 1 Mai să se înceteze

¹³ *Nagyvárad, 6 martie 1915*; Ioan Popovici, Veronica Covaci, Gheorghe Mudura, Iudita Călușer, Mihai Apan, Andrei Caciara, 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, Oradea, 1978, p. 104.

¹⁴ *Nagyvárad, 6 decembrie 1916*.

¹⁵ M. Mușat, I. Ardelean, *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România. 1821—1948*, Ed. Acad. R. S. România, Buc., 1981, p. 97.

¹⁶ *Nagyvárad, 17 martie 1917*.

orice muncă! După masă la ora 4... vom ține o adunare comemorativă cu ordinea de zi: 1 Mai și pacea mondială — de la care nu va lipsi nici un muncitor conștiincios. De asemenea, așteptăm cu simpatie participarea tuturor locuitorilor doritori de pace, ca și pe toți cetățenii progresiști¹⁷. Deci, asistăm și în Bihor — pentru prima dată de la începerea conflagrației mondiale — la o acțiune mai radicală pornită în preajma „zilei roșii a muncitorilor“. Aceasta este confirmată și de faptul că la 1 Mai muncitorii din Oradea au ovaționat cu înflăcărare pe unul dintre vorbitori, care a afirmat că înșiși socialiștii trebuie să ceară încheierea grabnică a păcii¹⁸. Acțiunea dovedește recrudescența combativității muncitorilor, care, trezindu-se la realitate, nu se mai lasă amăgiți de ideile oportuniste și încearcă să nu mai țină seamă nici de măsurile represive adoptate de capitaliști. O puternică mișcare pentru salarii au inițiat, în septembrie 1917, muncitorii croitori, care au beneficiat și de revitalizarea sindicatului lor¹⁹. S-au mai organizat și alte acțiuni pentru mărirea salariilor de către muncitorii pantofari, tipografi, legători de cărți, etc.

O mare înfriure asupra mersului evenimentelor din întreaga țară a avut ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care marchează o nouă eră în istoria omenirii, era trecerii de la capitalism la socialism. Această revoluție a generat imense manifestații de simpatie și în Bihor. Scîrbit de ororile războiului și influențat de „Decretul asupra păcii“ — publicat în *Adevărul* încă în decembrie 1917 —, proletariatul din Oradea a organizat o grandioasă manifestație pentru pace. Acțiunea a început cu o adunare populară, unde s-a prezentat o mare mulțime. Aici, oratorul Katz L. a explicat cauzele războiului și a criticat politica externă anexionistă a cercurilor guvernamentale. După adunare, mulțimea a demonstrat pe străzile orașului, scandînd „Trăiască pacea!“, „Jos războiul!“, „Să se termine odată!“²⁰. Apoi s-a organizat o nouă întrunire, cu o asistență și mai impresionantă. În discursul rostit se arăta următoarele: „Frații ruși întind spre noi mîna păcii. Noi ne apropiem cu prietenie de ei. Îi măturăm pe aceia care vor să împiedice această posibilitate fericită a rezolvării pașnice“²¹. Mulțimea a aclamat pacea și s-a împrăștiat încet, dovedind că este gata să lupte pentru acest deziderat. În decembrie se declanșează o mișcare grevistă la Fabrica de geamantane și poșete din Oradea, unde muncitorii insistă să obțină sporirea salariului cu 25% și reducerea zilei de muncă cu un sfert de oră²¹. Mișcarea revoluționară a maselor submina permanent puterea monarhiei, slăbindu-i și capacitatea de luptă pe front. Făcînd o privire retrospectivă asupra activității socialiștilor bihoreni în cursul anilor de război, un raport întocmit de P.S.D. din Oradea preciza că: „perturbarea producției a fost resimțită în primul rînd de clasa muncitoare“, iar în continuare făcea referiri asupra acelor mișcări economice care au avut ca scop să sprijine organizarea păturilor muncitorești. Parcurgînd pînă la sfîrșit raportul, constatăm că „în timpul războiului, condu-

¹⁷ *Ibidem*, 29 aprilie 1917.

¹⁸ I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, Ed. Politică, București, 1976, p. 209.

¹⁹ *Nagyváradí Napló*, 6 martie 1918.

²⁰ *Ibidem*, 11 decembrie 1917.

²¹ Arh. St. Or., fond *Primăria municipiului Oradea*, Inv. 142, dos. 298, f. 1—2.

cerea P.S.D. din Oradea s-a străduit să amelioreze condițiile de viață și mizeria maselor largi²².

Anul revoluționar 1918 debutează cu mari frământări sociale. Încă în ianuarie observăm diferite acțiuni greviste și adunări populare. Femeile muncitoare participă acum mai intens la mișcările revoluționare. Astfel, la 6 februarie a avut loc la Oradea o demonstrație a femeilor, care își exprimau nemulțumirea față de autorități²³. În luna următoare sînt organizate demonstrații pentru pace și de solidaritate cu lupta proletariatului din Rusia. Tot în martie, se desfășoară la Oradea mai multe greve dintre care amintim greva calfelor de frizeri și a croitoreseilor²⁴. După greva generală din aprilie, care a cuprins și unele localități din Bihor, o nouă manifestare a crezului antirăzboinic a prilejuit sărbătorirea zilei de 1 Mai 1918, cînd muncitorii din Oradea, în frunte cu elementele revoluționare din organizațiile social-democrate și din syndicatele locale, au organizat puternice acțiuni îndreptate împotriva războiului. Manifestația a avut o amploare neîntîlnită pînă atunci, contribuind la întărirea unității de clasă a muncitorilor, indiferent de naționalitate²⁵. Proletariatul bihorean a participat și la greva generală pornită din Austria, ca răspuns la reducerea rațiilor alimentare. La Oradea, greva generală a început la 22 iunie și a ținut pînă la 27 iunie²⁶. În fața acestor lovituri puternice, autoritățile reacționează cu introducerea stării de asediu, cu sporirea efectivelor forțelor represive și cu alte măsuri care vizau în perspectivă introducerea unei dictaturi militare plenipotențiare. Evident, în această atmosferă înfierbîntată, masele muncitoare nu mai pot fi stăpînite de clasele dominante, iar prăbușirea monarhiei nu se mai putea evita. A doua parte a anului 1918 se remarcă printr-o serie de transformări social-politice capitale, care au avut consecințe de prim ordin în mersul evenimentelor ulterioare. La 27 octombrie, are loc la Oradea o mare adunare populară organizată de P.S.D. din Oradea, sub semnul luptei pentru pace. În chemarea lansată se arată: „Cei care vor o putere populară, cinstită în locul corupției de astăzi, drepturi, sănătate și libertate în locul exploatării, vor fi în mijlocul nostru”²⁷.

Tot la Oradea, în 31 octombrie — ca urmare a mișcărilor izbucnite în rîndul soldaților — s-a revendicat proclamarea republicii²⁸. Puternice frământări revoluționare au avut loc și în localitățile din județ. Asociindu-se tradițiilor luptei socialiștilor români din Bihor, C.N.R. din Oradea și Bihor, creat la 3 noiembrie 1918, în cadrul amplului și revoluționarului proces de organizare, eliberare socială și națională a românilor din Transilvania, colaborează cu socialiștii români, care se pronunțau pentru unirea Transilvaniei cu România²⁹. Muncitorimea bihoreană vedea rezolvarea tuturor revendicărilor populare, inclusiv făurirea unității naționale, nedes-

²² *Nagyvárad* Napló, 6 martie 1918.

²³ *Ibidem*, 7 februarie 1918.

²⁴ Arh. St. Or., fond *Primăria municipiului Oradea*, Inv. 142, dos. 312, f. 5.

²⁵ I. Cicală, *op. cit.*, p. 224.

²⁶ Arh. St. Or., *loc. cit.*, f. 13.

²⁷ *Nagyvárad* Napló, 27 octombrie 1918; Ioan Popovici, Veronica Covaci..., *op. cit.*, p. 114—115.

²⁸ I. Cicală, *op. cit.*, p. 234.

²⁹ Mihai Drecin, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Bihor și locul ei în procesul istoric al luptei pentru făurirea Partidului Comunist Român (1918—1921)*, în *Crisia*, 1981, p. 8—9.

părțite de lupta pentru democrație și progres social. Odată cu realizarea statului național unitar român, la 1 Decembrie 1918, prin lupta maselor largi populare din întreaga Românie, se încheia un lung proces legitim, obiectiv, de luptă și muncă creatoare a poporului nostru. Socialiștii orădeni înaintați au înțeles identitatea intereselor fundamentale ale proletariatului și cele ale întregului popor și, prin atitudinea pe care au adoptat-o în problemele de bază, au demonstrat că mișcarea muncitorească și socialistă este apărătoarea consecventă a intereselor țării. Prin întreaga ei evoluție, înregistrată în contextul marilor probleme ale vremii, mișcarea muncitorească și socialistă din Bihor a demonstrat că ea s-a integrat pe deplin în lupta pe care masele populare din țara noastră au dus-o pentru o viață mai bună, pentru eliberarea socială și națională. Prin toată activitatea depusă, proletariatul din Bihor a alcătuit unul dintre cele mai puternice detașamente ale muncitorimii din întreaga Românie, afirmându-se ca una din principalele forțe modelatoare ale societății locale.

**CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER
ET SOCIALISTE DE BIHOR PENDANT
LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE (1914—1918)**

(Résumé)

L'auteur présente les principaux événements du mouvement ouvrier de Bihor dans une période grand difficile malgré des persécutions des autorités, les travailleurs de Bihor, continuent de déclencher quelques actions importantes en prouvent qu'ils sont capables de réaliser des changements essentiels dans les rapports sociaux et politiques.

On poursuit l'évolution du mouvement ouvrier et socialiste locale entre 1914—1918.